

РОЗДІЛ IV РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.137.27

Зибарева О. В.

Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ДЕВІАНТНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ

У статті запропоновано підходи до класифікації девіантної соціалізації економіки. Класифікація видів девіантної соціалізації економіки наведена відповідно до різних факторів, які впливають на її стан. Визначено вплив середовища на формування факторів девіантної соціалізації економіки.

Ключові слова: фактор, класифікація, соціалізація економіки, девіантна соціалізація економіки.

Постановка проблеми. Регіональні відмінності у розвитку суспільних систем знаходять відображення у специфіці всіх процесів економічної соціалізації (в тому числі й девіантних) у межах конкретного регіону, і перебувають у залежності від рівня розвитку соціального самовизначення суб'єктів його економічного зростання. Можливості поступального розвитку економіки напряму пов'язані з якісним розвитком трудових ресурсів, що визначається, насамперед, рівнем її освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я, культурного обслуговування, тобто всім тим, що забезпечується соціальною сферою. Таким чином, особливого значення для усіх процесів соціалізації економіки набуває низка факторів регіонального розвитку суспільних систем. Діапазон впливу таких факторів у межах конкретного регіону є надзвичайно широким: від положення регіону у господарському комплексі країни, особливостей його природно-географічної та соціально-економічної локалізації до особливостей формування суб'єктивних переконань його населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах концепція факторів є ключовою у наукових дослідженнях в усіх сферах суспільного життя. Універсальність вищезазначеної концепції полягає в тому, що фактори розглядаються як умови, спонукальні сили, причини будь-яких процесів. Серед множини факторів формування того чи іншого явища (в нашому випадку – форм девіантної соціалізації) слід виділяти безпосередню причину (яка формує можливі наслідки явища і є активним фактором) і умову (яка виступає каталізатором процесу, і виступає пасивним фактором відносно причини, в нашому випадку – це середовище, в якому активізуються форми девіантної соціалізації). Сучасні дослідники процесів соціалізації в Україні (З. І. Галушка [1; 2], В. О. Гришкін [3; 4], Н. М. Деева [5], Ю. К. Зайцев [6; 7]) роблять наголос на їх хаотичному характері та неоднозначності чинників їх формування. Зокрема, З. І. Галушка від-

значаючи об'єктивний характер соціалізаційних процесів, наголошує на важливості суб'єктивних факторів та ставить їх в залежність від специфіки прояву на національному рівні [2, с. 21]. Н. М. Деєва розглядає вплив чинників на потенціал соціалізації регіональної економіки [5, с. 166]. В. О. Гришкін досліджує системостворюючі і прогресотворчі чинники соціалізації економіки [4, с. 19]. Ю. К. Зайцев дає розгорнуту характеристику соціальних втрат і проблем, що виникли у ході системної трансформації суспільства в Україні, визначаючи низку факторів, що вплинули на їх формування [7, с. 15-17]. Проте, у зв'язку із новизною і багатоаспектністю поняття девіантної соціалізації економіки, у фаховій літературі немає єдиної класифікації факторів девіантної соціалізації економіки – розробка такої класифікації перебуває на стадії свого становлення.

Постановка завдання. Важливим завданням для дослідження специфіки девіантної соціалізації економіки є розроблення класифікації факторів її формування. Ґрунтовніше вивчення сукупності процесів, які формують вищезгадане явище, шляхом встановлення їх місцезположення в загальній системі класифікації девіантної соціалізації економіки дозволить оптимізувати пошук ефективних методів по боротьбі з негативними наслідками їх впливу, що позитивно відобразиться на економічному розвитку регіонів і держави в цілому.

Метою статті є розробка системи класифікації факторів девіантної соціалізації економіки, яка дає можливість детально охарактеризувати виділені класифікаційні групи і врахувати їх специфіку при формуванні заходів щодо розвитку регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Дж. Гелбрейт [8], сучасна економічна система характерна еволюційним оновленням і спонтанною трансформацією. Механізм трансформації формує система факторів. Девіантна соціалізація економіки значною мірою залежить від суб'єктивного світосприйняття окремих індивідів та груп, яке формується факторами глобального, національного, регіонального, локального середовища (рис. 1).

Водночас, саме найближче до осередку девіантно-соціалізаційних вчинків середовище в першу чергу, стикається з негативними результатами девіантної соціалізації і, в свою чергу, заохочує їх або намагається пригнічувати. Якщо з певних причин зупинити або сповільнити процес девіантної соціалізації у межах локального середовища не вдалося, то це явище переходить у нову стадію і розширює сфери свого впливу. Слід зазначити, що із кожною наступною стадією наслідки впливу зростають у

Рис. 1. Вплив факторів середовища на процес девіантної соціалізації регіональних суспільних систем

вертикальному й горизонтальному напрямках і зменшується ймовірність повернення до попереднього рівня.

Вивчення підходів щодо існуючих класифікацій факторів впливу на соціально-економічні явища у науковій літературі [9-16] дозволили розробити багатокритеріальну класифікаційну систему факторів впливу на девіантну соціалізацію економіки територіальних суспільних систем. Зокрема, запропоновано класифікувати девіантну соціалізацію економіки за наступними ознаками.

За масштабами впливу девіантну соціалізацію економіки можна поділити на девіантну соціалізацію економіки глобального, макрорегіонального, загальнодержавного, регіонального, локального та точкового рівня.

Девіантна соціалізація економіки глобального рівня відображає прояви девіантної соціалізації економіки, поширення яких спричиняє економічні втрати і появи негативних тенденцій розвитку у економіці цілого світу. Інтенсивність прояву девіантної соціалізації економіки на макрорівні впливає на економічний розвиток у окремих регіонах світу. Девіантна соціалізація економіки загальнодержавного рівня розвивається на рівні окремих країн і характеризує особливості економічних процесів у їх межах. Регіональний рівень девіантної соціалізації економіки зумовлений специфікою соціально-економічного розвитку адміністративних регіонів всередині окремих країн. Локальний рівень девіантної соціалізації економіки спостерігається у межах найменших таксономічних одиниць адміністративно-територіального устрою країни і характеризує специфіку проходження економічних процесів у населених пунктах. Точковий рівень девіантної соціалізації економіки відображає моделі економічної поведінки у межах конкретної одиниці господарювання.

Серед прикладів девіантної соціалізації економіки глобального рівня можна назвати корупцію, кримінальні види бізнесу, работоргівлю та ін.; макрорегіонального – економічне піратство, нелегальна міграція; загальнодержавного – бюрократія, хабарництво; регіонального – рейдерство, нецільове використання державних коштів; локального – порушення умов трудового законодавства, зарплата «в конвертах»; точкового рівня – зловживання службовим становищем та ін.

За середовищем прояву девіантну соціалізацію економіки можна класифікувати на зовнішню і внутрішню. Зовнішніми проявами девіантної соціалізації економіки стосовно регіональних територіальних систем будуть глобальні, макрорегіональні та загальнодержавні види девіантної соціалізації економіки, оскільки вони об'єктивно виникають у зовнішньому, по відношенню до досліджуваного регіону, економічному середовищі і володіють специфічними властивостями функціонування та розвитку. Водночас, девіантна соціалізація економіки регіонального, локального та точкового рівнів є внутрішніми і відображають особливості девіацій економічного розвитку всередині регіону своєї локалізації.

Однак, поділ девіантної соціалізації економіки на зовнішню і внутрішню носить дещо умовний характер, оскільки вищезгадане явище володіє значними адаптаційними та інтеграційними властивостями і на протязі певного часового проміжку може перейти із категорії зовнішньої у внутрішню.

За структурою можна розрізняти девіантну соціалізацію економіки на рівні індивіда та на рівні групи, яка часто виступає середовищем для індивіда. Процес становлення окремої особистості, шляхом набуття або стимулювання середовищем якостей свідомості і поведінки до здійснення нею соціально значимих, економічно девіантних вчинків, впливає так і на функціонування різнорівневих економічних систем та галузей економіки. Окрім активізації розвитку та поширення, збільшення масштабів та небезпеки впливу, девіантні прояви соціалізації економіки постійно трансформуються у відповідності із прогресивними змінами сучасних способів економічної діяльності, набувають нових деструктивних рис і використовують різноманітні способи інтегрування у всі, без винятку, аспекти суспільного життя.

За аспектами впливу девіантну соціалізацію економіки можна поділити на 5 основних груп, що відображають їх функціональну специфіку:

1. Порушення нормативно-правових актів, відхід від норм і стандартів в процесі функціонування економіки регіональних суспільних систем.

2. Особливості функціонування економіки регіональних суспільних систем в умовах дезінформації.

3. Декультурація та акультурація українського суспільства та її вплив на функціонування економіки регіональних суспільних систем.

4. Прояви недоброчесної конкуренції та їх вплив на розвиток економіки регіональних суспільних систем.

5. Ускладнення функціонування економіки регіональних суспільних систем в умовах секуляризації суспільства.

За галузями економічної діяльності можна розрізняти девіантну соціалізацію економіки у промисловості, сільському господарстві, будівництві, транспорті, торгівлі, банківській діяльності, у сфері інформаційних технологій.

За формою власності суб'єктів економічної діяльності можна девіантну соціалізацію економіки у державному секторі економіки і девіантну соціалізацію економіки у приватному секторі економіки.

За вираженістю наслідків девіантна соціалізація економіки може бути прямого і опосередкованого впливу. Прямий вплив девіантної соціалізації економіки фіксується у показниках економічної злочинності. Однак, наслідком девіантного вчинку не завжди виступає зафіксований злочин, тому можна говорити про опосередкований вплив девіантної соціалізації економіки на розвиток регіональних економічних систем. Прикладами зазначеного виду девіантної соціалізації можна назвати «кумівство», «подяки» та багато ін. Слід зазначити, що опосередкований деструктивний вплив девіантної соціалізації економіки в окремих випадках є набагато більшим, ніж прямий, оскільки сприяє інтегруванню суспільно засуджуваних моделей поведінки у суспільне життя з подальшою їх трансформацію у норму.

За наслідками впливу можна розрізняти девіантну соціалізацію економіки, результатом впливу якою є зростання злочинності, лібералізація морально-етичних норм, зростання негативних наслідків у демографічній і соціальній сфері (безробіття, суїциди, алкоголізм тощо).

За інтенсивністю впливу можна виділити рушійні (які є каталізатором прояву девіацій у суспільстві – наприклад, руйнування системи цінностей) та обмежувальні (стримуючі) фактори девіантної соціалізації (стримують

розповсюдження девіантних явищ – високий рівень моралі тощо).

Фактори девіантної соціалізації можна також класифікувати за іншими ознаками: за терміном дії (постійнодіючі, змінні), за можливістю виміру впливу (вимірювані, не вимірювані), за важливістю впливу (основні, другорядні), за інтенсивністю взаємодії (взаємопов'язані, тобто дія одного фактора зумовлює дію іншого, та невзаємопов'язані).

Проте, як зазначає Л. Т. Шевчук, **дуже часто різні фактори діють мультиколінеарно, в одному напрямі, тобто в унісон, підсилюючи вплив один на одного [9].**

Загалом, обґрунтування класифікації процесів девіантної соціалізації економіки слід здійснювати із використанням загальнометодологічних принципів: системності, необхідної точності, порівняльності, єдності, конструктивності та інваріантності класифікації [15]. Слідом за М. А. Роговим [16] принципи вищезгаданої класифікації можна доповнити наступними: співмірність деталізації класифікаційних груп та їх відповідність цілям класифікації; врахування особливостей джерел, об'єктів та суб'єктів девіантної соціалізації економіки при розробці їх таксономії.

Запропонована система класифікації девіантної соціалізації економіки дасть можливість детально охарактеризувати виділені класифікаційні групи і врахувати їх специфіку при формуванні заходів щодо розвитку регіональної економіки.

Висновки і пропозиції. Процеси девіантної соціалізації економіки з огляду на їх складність на багатоаспектність вимагають постійного аналізу, контролю та ефективного управління, що починається з визначення їх виду. Це сприяє більш якісному аналізу девіантної соціалізації економіки та забезпечує прийняття правильних рішень щодо нейтралізації руйнуючих впливів зазначених процесів на регіональну економіку. З огляду на це, особливої актуальності набуває проблема класифікації видів девіантної соціалізації регіональних суспільних систем в залежності від факторів, що впливають на особливості її перебігу. Запропонована система факторів девіантної соціалізації економіки дозволить визначати напрями та детально характеризувати прояви девіантних явищ на всіх рівнях управління економікою з метою розробки превентивних заходів щодо їх запобігання.

Список літератури:

1. Галушка З. І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети: монографія / З. І. Галушка. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2009. – 408 с.
2. Галушка З. І. Соціалізація трансформаційної економіки: закономірності та суперечності: автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01 / З. І. Галушка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 40 с.
3. Гришкін В. О. Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи : [монографія] / В. О. Гришкін. – Дніпропетровськ : Пороги, 2005. – 498 с.
4. Гришкін В. О. Науково-методологічні основи соціалізації економіки і забезпечення соціальної динаміки суспільства: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.02.03 / Вадим Олександрович Гришкін ; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2005. – 32 с.
5. Деева Н. М. Потенціал соціалізації і його регулювання в економіці: теорія, методологія, перспективи: [монографія] / Н. М. Деева. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2006. – 444 с.
6. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика : [монографія] / Ю. К. Зайцев – К. : КНЕУ, 2002. – 188 с.

7. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України як стратегічна потреба її розвитку: Автореф. дис. д-ра... екон. наук: 08.01.01 / Ю. К. Зайцев ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2002. – 36 с.
8. Galbraith, John Kenneth. The Affluent Society. Fortieth Anniversary Edition / John K. Galbraith. – New York: Houghton Mifflin Company, 1998. – 288 p.
9. Шевчук Л. Т. Регіональна економіка. Навчальний підручник [Електронний ресурс] / Шевчук Л.Т. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/14690726/rps/regionalna_ekonomika_-_shevchuk_lt.
10. Яцків М. І. Теорія економічного аналізу / М. І. Яцків. – Львів : Світ, 1993. – 216 с.
11. Ковальчук В. Г. Цілі та критерії соціально-економічного регіонального розвитку [Електронний ресурс] / В. Г. Ковальчук. – Державне будівництво. – 2012. – №2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/07.pdf>
12. Ярош Б. О. Загальна теорія політики: Навч. посіб. для студ. спец. «Політологія» вищ. навч. закладів / Ярош Б. О., Ярош О. Б. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 240 с.
13. Никандров Н. Д. Россия: социализация и воспитание на рубеже тысячелетий / Н. Д. Никандров. – М. : Гелиос АРВ, 2000. – 227 с.
14. Никандров Н. Д. Воспитание и социализация в современной России: риски и возможности / Н. Д. Никандров. – Вестник Университета Всероссийской академии образования. – 2006. – №4. – с. 8-25.
15. Лук'янова В. В. Економічний ризик : [навч. посібник] / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
16. Рогов М. А. Риск-менеджмент / М. А. Рогов. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 120 с.

Зыбарева О. В.

Институт региональных исследований Национальной академии наук Украины

КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ ДЕВИАНТНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМ

Резюме

В статье предложены подходы к классификации девиантной социализации экономики. Классификация видов девиантной социализации экономики приведена в соответствии с различными факторами, которые влияют на ее состояние. Определено влияние среды на формирование факторов девиантной социализации экономики.

Ключевые слова: фактор, классификация, социализация экономики, девиантная социализация экономики.

Zybareva O. V.

The Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine

THE CLASSIFICATION OF THE DEVIANT SOCIALIZATION FACTORS OF THE REGIONAL SYSTEMS

Summary

The approaches to the classification of deviant socialization of the economy are proposed in the article. The classification of types of deviant socialization of the economy is given in accordance with different factors which affect its condition. The influence of environmental factors on the formation of deviant socialization of the economy is determined.

Key words: factor, classification, economic socialization, deviant socialization of the economy.